

Läroplaner 1990:22

TILLHÖR REFERENSBIBLIOTEKET
UTLÅNAS EJ

*Komvux
och
prioriterade grupper*

L82,1

Läroplan
831

Kommentarmaterial

Pedagogiska biblioteket

SÖ:s publikation Läroplaner (1990:22)

Komvux och prioriterade grupper

© 1990 Skolöverstyrelsen och Utbildningsförlaget

Redaktör Kerstin Thorsén

Utbildningsförlaget, Box 3071, 103 61 Stockholm
tfn 08-739 90 00

Upplaga 1:1

ISBN 91-47-03313-4

ISSN 0283-491X

Beställningsadress: Liber, Kundtjänst Utbildningsförlaget, 162 89 Stockholm
tfn 08-739 96 60

Schmidts Boktryckeri AB, Helsingborg 1990

14000

000341599

Läroplaner 1990:22

Kommentarmaterial

L_{82}
VUX

*Komvux
och
prioriterade grupper*

Förord

Läroplanen för kommunal och statlig utbildning för vuxna (Lvux 82) består av en allmän del och av kommentarmaterial. Den allmänna delen innehåller mål och riktlinjer för verksamheten samt föreskrifter i form av timplaner och kursplaner. Kommentarmaterialen innehåller däremot inga bindande regler. Avsikten är att de skall

- belysa aktuella frågor såväl av övergripande karaktär som i anslutning till enskilda ämnen och kurser
- diskutera alternativa metoder att lösa förekommande problem och olika sätt att arbeta i den riktning som målen för utbildningen anger.

Kommentarmaterialen fastställs av SÖ och skall kompletteras och aktualiseras fortlöpande.

Det här kommentarmaterialet diskuterar komvux prioriterade målgrupper — i första hand de kortutbildade — och belyser därvid såväl organisatoriska som pedagogiska konsekvenser av att anpassa komvux till dessa gruppers behov och förutsättningar.

Materialet kan med fördel användas i fortbildningssammanhang. Det har nära anknytning till kommentarmaterialen "Introduktionen till komvux", "Deltagarinflytande", "Bedömning och betygsättning" och servicematerialen, "Kommunal och statlig utbildning för vuxna inom kriminalvården", "Att utveckla komvux".

Ansvariga för arbetet med detta kommentarmaterial har i första hand varit studierektorerna Anita Börnin och Berit Hörnqvist och avdelningsdirektörerna Sture Raitio och Sune Stjärnlöf.

Skolöverstyrelsen i april 1990

ERLAND RINGBORG

Sture Raitio

Innehåll

Inledning	6
Det komplexa komvux	7
Komvux mål	7
Komvux prioriterade målgrupper	10
Det flexibla komvux	18
Organisatoriska konsekvenser	18
En konkretisering	27
Pedagogiska konsekvenser	30
Läraryrollen	40
Lokalt utvecklingsarbete och fortbildning	44

Inledning

Komvux skall i första hand vända sig till de vuxna som förut fått minst av samhällets utbildningsresurser.

I flera utvärderingar av vuxenutbildning under senare år framhålls att detta mål inte nåtts i önskvärd utsträckning. Ökade krav ställs därför på vuxenutbildningen att rekrytera dessa grupper och anpassa kursutbud och arbetsformer utifrån deras behov.

Det är en svår uppgift att nå, motivera och via kompetensgivande utbildning stärka resurserna för kortutbildade, studieovana och socialt utsatta. Det krävs engagemang och stor kreativitet att organisatoriskt och pedagogiskt anpassa komvux så att de prioriterade gruppernas möjlighet att tillgodogöra sig undervisningen förstärks. Det kan innebära en utmaning mot etablerade traditioner och att olika intressemotsättningar förtydligas. Det leder till ett behov av att kunna balansera dessa.

Arbetet med de prioriterade grupperna förutsätter en kontinuerlig diskussion om mål och medel. Detta gäller varje grupp på skolan — lärare, skolledare, deltagare, syofunktionärer, kuratorer, kanslisters och vaktmästare.

Syftet med detta kommentarmaterial är att utifrån en diskussion om mål, målkonflikter och målgrupper

- belysa vilka grupper som är prioriterade och vilka behov de har
- exemplifiera/konkretisera olika organisatoriska och pedagogiska insatser som kan underlätta för prioriterade målgrupper att påbörja och fullfölja komvuxstudier.

Det komplexa komvux

Komvux mål

Den kommunala vuxenutbildningen infördes 1967 och vände sig i första hand till studiemotiverade vuxna personer med förutsättningar att tillgodogöra sig högre studier, den s.k. begåvningsreserven. Verksamheten styrdes av *tillväxtpolitiska* mål, att främja framstegstakten i den svenska ekonomin genom att tillgodose den efterfrågan på utbildning som arbetsmarknaden och näringslivet hade, och *servicepolitiska* mål, att ge vuxna möjlighet att komplettera sin ungdomsutbildning för att få behörighet till högre studier. Gymnasial utbildning dominerade helt.

Denna inriktning av komvux kritiserades av bl.a. de stora löntagarorganisationerna LO och TCO, som gjorde gällande att komvux i första hand gynnade de redan välutbildade och yngre och på så sätt bidrog till att öka utbildningsklyftorna. De framhöll att utbildning är den viktigaste enskilda faktorn som påverkar individens möjligheter att uppnå en god ställning på arbetsmarknaden och i samhället i övrigt.

Diskussionen ledde till att *fördelningspolitiska* mål, att rekrytera och genom utbildningsinsatser stärka kortutbildade och socialt utsatta grupperns möjligheter att bättre klara den egna vardagen och samhällets krav, formulerades för komvux. Grundskoleutbildning kom efter hand att prioriteras.

Under senare hälften av 1970-talet betonades komvux roll i ett system med återkommande utbildning. En viktig uppgift blev att bidra till att stärka individens ställning på arbetsmarknaden. Även arbetsmarknadsinriktad utbildning kom att prioriteras.

Lvux 82 lyfte fram även *personlighetsutvecklande* mål, att bidra till de studerandes personlighetsutveckling och *demokratimål*, att påverka och stimulera de studerandes vilja att omfatta demokratins samhälls- och människosyn.

Komvux mål och uppgifter har alltså efterhand utvidgats. I Lvux 82 sammanfattas komvux mål så att komvux *via kompetensinriktad utbildning* skall bidra till att förverkliga vuxenutbildningens allmänna mål:

1. att överbrygga utbildningsklyftorna och därigenom verka för ökad jämlikhet och social rättvisa (jämlikhetsmålet)
2. att öka de vuxnas förmåga att förstå, kritiskt granska och medverka i kulturellt, socialt och politiskt liv och därigenom bidra till det demokratiska samhällets utveckling (demokratimålet)
3. att utbilda vuxna för varierande arbetsuppgifter, medverka till arbetslivets förändring och bidra till full sysselsättning och därigenom främja utveckling och framsteg i samhället (tillväxtpolitiska målet) samt
4. att tillgodose de vuxnas individuella önskemål om vidgade studie- och utbildningsmöjligheter och att ge dem tillfälle att komplettera ungdomsutbildningen (servicepolitiska målet).

Dessa olika mål avspeglar olika, ibland motstridiga, behov och intressen i samhället och hos individen. Det innebär att det råder ett spänningsförhållande mellan komvux olika mål och uppgifter, vilket motiverar uttrycket "det komplexa komvux".

De tillväxt- och servicepolitiska målen svarar bl a mot behov av formell kompetens och urval till högre studier. Att tillgodose dessa behov är en mycket viktig uppgift för komvux. En ensidig betoning av urvalsuppgiften medför dock en risk att konkurrens och betygsjakt blir nyckelbegrepp i verksamheten. Det gynnar främst de starkt betygsinriktade deltagarna. Kravet på en, så långt möjligt, objektiv betygsättning leder också lätt till en övervärdering av kunskaper och färdigheter som är lätta att bedömma.

Jämlikhets- och demokratimålen ställer krav på en betoning av andra delar i kunskapsbildningen. Nyckelbegrepp här är demokratisk fostran, personlighetsutveckling, samarbete, gemenskap och solidaritet. Dessa grundbegrepp låter sig inte så lätt mätas och ger inte påtagliga utslag i betyget. Man kan inte säga att dessa mål är viktigare för studieovana än för studievana, men många av de studievana deltagarna, som är säkra på sin roll i samhället, har svårt att förstå att tid skall användas till annat än det rena ämnesinne-

hållet. De studieovana deltagarna inser inte heller alltid nyttan med diskussioner om och träning i dessa mål (varierande arbetsformer, deltagarinflytande etc).

Detta gör att både deltagare och lärare i komvux har lättare att förstå och genomföra en undervisning som främst innebär en inriktning på urval för arbetsmarknaden och högre studier. Det är dock mycket viktigt att verksamheten både utanför och i klassrummet präglas även av demokrati- och jämlikhetsmålen. En komvuxverksamhet som utmärks av konkurrens, betygsjakt och sortering slår snabbt ut de kortutbildade och osäkra deltagarna.

När resurserna är begränsade blir också ett spänningsförhållande mellan fördelnings- och servicepolitiska ambitioner tydligt. Detta spänningsförhållande förstärks av utvecklingen i samhället och på arbetsmarknaden. I ett långsiktigt samhällsperspektiv är det lönsamt att satsa på en bredare utbildning för de kortutbildade. Det ger dem resurser att bidra till samhällets utveckling på ett brett plan och att aktivt delta i den demokratiska processen. Den snabba utvecklingen på teknik- och dataområdet och industrins behov av specialistkunskaper och fördjupad kompetens har medfört en kraftig ökning av personalutbildningen. Därvid satsas främst på utbildning för de redan välutbildade. Det "lönar" sig ofta bättre för det enskilda företaget.

Samhället avsätter resurser för komvux och det krävs därför en prioritering av mål och målgrupper. I läroplanen föreskrivs att komvux i första hand skall inrikta sig på korttidsutbildade, resursvaga och socialt utsatta personer. Därefter kommer personer som vill komplettera sitt yrkeskunnande eller sina tidigare studier. Det innebär att den fördelningspolitiska målsättningen lyfts fram i läroplanen och det är den målsättningen detta kommentarmaterial i första hand behandlar.

I bakgrunden finns dock hela tiden att också andra gruppers utbildningsbehov skall tillgodoses. Olika målgrupper skall alltid finnas i verksamheten. Detta kan vålla problem, men är samtidigt en styrka — i samspelet mellan människor med olika bakgrund och erfarenheter skapas förutsättningar för en fruktbar utbildningsmiljö. Ytterst är det den enskilda kommunen som har ansvaret för att komvux mål uppfylls, dvs avgör vilka grupper som tillgodoses och vilka utbildningar som prioriteras.

Komvux prioriterade målgrupper

”Komvux skall framför allt erbjuda utbildning till dem som tidigare fått minst av utbildningsresurserna i samhället. Information och rekrytering skall därför i första hand inriktas på korttidsutbildade, resurssvaga och socialt utsatta personer.” (Lvux 82 Mål och riktlinjer)

För att belysa vilka som är komvux prioriterade målgrupper måste man definiera och tolka ord och uttryck i läroplanen. I verkligheten handlar det dock om enskilda människor, exempelvis

- Rolf**, 45 år, som under många år har arbetat som lastbilschaufför men på grund av yrkesskada måste byta arbete. Han har sjuårig folkskola och trivs bra med sitt arbete och har egentligen ingen större önskan att börja studera, men det är det enda alternativet för att få ett arbete som inte frestar på ryggen.
- Sonja**, 39 år, som är gift med en höginkomsttagare och därför van vid ett ur materiell synpunkt rikt liv. Hon har varit hemma och tagit hand om man och barn. Makarna har på sista tiden börjat glida ifrån varandra och hon känner att något måste göras. Hon har en ofullständig flickskoleutbildning och börjar nu komplettera den för att så småningom utbilda sig till läkarsekreterare.
- Eva**, 25 år, som har gått nio år i skolan men avskydde skolan och skolkade långa perioder. Hon har aldrig fått fotfäste i arbetslivet och har inte heller haft ett ordnat privatliv.
- Gunilla**, 40 år, som har varit hemmafru i 20 år och har sjuårig folkskola. Barnen har flyttat hemifrån och Gunilla, som alltid läst mycket och drömt om att få studera, söker sig till komvux.
- Peter**, 24 år, som har missbrukat narkotika sedan tonåren och är kriminellt belastad. Han har arbetat mycket oregelbundet men har nu varit fri från missbruket i ett halvår.

- **Edith**, 38 år, som är från Chile. Hon har fyra barn och är studiemotiverad, men hon har bristfälliga språkkunskaper och kort utbildning från hemlandet. Hon oroar sig för släktingar i hemlandet och är tidvis deprimerad.
- **Jakob**, 21 år, som är från Libanon och har varit i Sverige i sex år. Han har haft svårt att få arbete och ordna sin tillvaro med sociala problem som följd.

Läroplanen talar om korttidsutbildade, resurssvaga och socialt utsatta som prioriterade målgrupper dvs människor vilka utbildning kan ge resurser för att fungera i samhället på samma villkor som andra. Korttidsutbildade, resurssvaga och socialt utsatta är ingalunda några helt klara och entydiga begrepp. Att precisera vilka människor som ingår i dessa grupper låter sig inte göras på ett enkelt sätt.

Med utgångspunkt i Lvux 82, den sk Ahlénska utredningen¹ och budgetpropositionerna 1986 och 1987² kan dock en del preciseringar göras vad avser prioriterade målgrupper på komvux.

Korttidsutbildade definieras ofta som personer med mindre än nio års skolgång. Det är en användbar definition när det gäller att statistiskt beskriva olika gruppers utbildningsnivå. När det gäller enskilda individer blir dock utbildningstidens längd ett alltför trubbigt instrument att mäta med. En person med kort formell utbildning kan genom självstudier eller personalutbildning ha kunskaper och färdigheter som svarar mot en väsentligt högre utbildningsnivå. Å andra sidan kan en person med nio års (eller fler) utbildning sakna grundläggande färdigheter i att läsa, skriva eller räkna. *Kortutbildad*, dvs en person som inte har kunskaper och färdigheter som normalt uppnås på grundskolan, är en mer användbar definition när det gäller att beskriva utbildningsbehov för enskilda individer.

Med *resurssvaga* avses personer som av olika skäl inte kan ta del av samhällets resurser. De har särskilda svårigheter att fungera på samma villkor som övriga medborgare i samhället. Det kan exem-

¹ Vuxenutbildning. 1970-talets reformer – en utvärdering (DsU 1985:10)

² Prop 1985/86:100 och prop 1986/87:100, bilaga 10

pelvis vara att inte kunna/våga tala vid fackförenings-/föräldramöte, inte kunna räkna ut lön/skatt, inte klara att läsa en dagstidning, inte kunna delta i en facklig kurs eller en yrkesutbildning, inte kunna ta del i förenings- och kulturliv.

Med *socialt utsatta* avses personer som inte har en etablerad social situation eller vars sociala situation hotas av exempelvis arbetslöshet eller skilsmässa.

Resurssvaga/socialt utsatta personer återfinns ofta i grupper som invandrare, handikappade, intagna på anstalt, arbetslösa och missbrukare. Invandrare med annorlunda kulturell och social bakgrund har, innan de fått funktionella språkfärdigheter i svenska och goda kunskaper om det svenska samhället, uppenbara svårigheter att fungera på samma villkor som andra. Det finns ofta brister när det gäller utbildningars anpassning till de handikappades behov. Intagna på anstalt har speciella sociala svårigheter.³ Arbetslöshet utgör ofta ett hot mot en individs sociala situation. Missbruk innebär alltid ett hot mot den sociala situationen eller en oförmåga att fungera socialt.

Självfallet är dock inte alla människor i dessa grupper resurssvaga eller socialt utsatta. Så tillhör exempelvis inte arbetslösa lärare, nyskilda tandläkare eller välutbildade invandrare, som vistats länge i Sverige, komvux prioriterade målgrupper.

Vid informationsinsatser, uppsökande verksamhet och när kursutbudet utformas kan det dock vara lämpligt att arbeta med grupperingar som invandrare, arbetslösa etc. Vid antagning till utbildning måste däremot alltid individuella bedömningar göras som tar hänsyn till varje enskild deltagares utbildningsbakgrund och sociala situation. Ytterst är det den enskilde individens villkor och behov som skall ligga till grund för prioriteringar vid intagning till kurser.

³ Kommunal och statlig utbildning för vuxna inom kriminalvården (SÖ, 1989)

Utbildnings- och kunskapsklyftor

Komvux skall bidra till att utjämna utbildnings- och kunskapsklyftor i samhället. Dessa förändras över tid. Den utbildningsklyfta vi tidigare hade bottnade i att många människor aldrig fick tillgång till utbildning, de fick aldrig chansen. Den kunskapsklyfta vi nu börjar få beror på att många som fått tillgång till utbildning av olika skäl inte kunnat tillgodogöra sig den. De har formellt haft chansen men inte reellt. En del har haft kunskapsutvecklande arbeten, andra har det inte. I komvux ser vi redan konsekvenserna av den ”nya kunskapsklyftan”. Bredvid varandra i klassrummet sitter en 40-årig hemmafru med sjuårig folkskola och en 20-åring som haft det trassligt i grundskolan, med anpassad studiegång på högstadiet och efter korta jobb på lager och byggen varvat med arbetslöshetsperioder nu börjar om.

Många kortutbildade har hamnat utanför arbetslivet eller har en ytterst osäker förankring där. Det kan gälla invandrare, personer med sociala eller fysiska handikapp, men det kan också gälla kvinnor som varit borta från arbetslivet eller arbetat deltid och ungdomar som aldrig kommit in på arbetsmarknaden. Dessa personer är på ett sätt dubbelt utsatta. De utbildningsinsatser som riktas till personer i arbetslivet går dem förbi. Det gäller också vissa bidrag som exempelvis vuxenstudiestöd. De värderar sig själva lågt bl a därför att de inte har arbete. Många tror inte att utbildning kan förändra deras situation och de tror sig inte om att klara studier. För dem kan studier ändå vara ett alternativ.

Kunskapsklyftor finns både mellan generationer och mellan individer i samma generation. I framtiden kommer genom den utbyggda gymnasieskolan flertalet i den unga generationen att ha 12–13 års utbildning och gapet till dem med 7–8-årig folkskola ökar liksom gapet till dem som bara har 9-årig grundskoleutbildning. Av detta skäl kan det finnas anledning att på sikt diskutera om inte också överbryggande utbildning på gymnasienivå bör ges högre prioritet.

Kortutbildades utbildningssyn

När man talar om utjämning av utbildnings- och kunskapsklyftor måste man också diskutera vilken utbildning man skall lägga fördelningspolitiska aspekter på. Vad är det som skall prioriteras? Är det allmänna kunskaper och färdigheter som alla har behov av? Är det kanske en specialiserad yrkesutbildning? Eller är det båda delarna?

Grundvux har ett kunskapsmål som är nära knutet till människors livssituation. Man skall ge ”kunskaper och färdigheter som är oundgängliga för den enskilde i samhället och som kan utgöra en grund för yrkesutövning och vidareutbildning”. Men det är svårare att uttrycka komvux mål på motsvarande sätt.

Ofta definieras och diskuteras utbildningsbehov inte utifrån ett hos individen upplevt behov utan utifrån vad utbildningsplanerare anser att individen behöver med hänsyn till de krav samhället ställer och kommer att ställa. Åtskilliga av dem som enligt det synsättet har de största utbildningsbehoven upplever knappast själva något sådant behov. Detta är ett dilemma för vuxenutbildningen. De som skall prioriteras till utbildning efterfrågar den inte, åtminstone inte den utbildning som erbjuds.

Ur en intervju med en kortutbildad mejeriarbetare:

- *Hur ser du på vuxenutbildning?*
- *Vet inte. . . jag vet inte varför dom går i skolan egentligen, dom har ju jobb. . . bara för att gå i skolan och ha det bra.*
- *Vad skulle kunna få dig att börja studera igen?*
- *Det kan jag inte svara på just nu i alla fall. . . det är väl i så fall om man blir utan arbete. . . men inte annars. . . gå i skolan är onödigt. . .*
- *Vad menar du? Gå i skolan är onödigt?*
- *Ja, när man inte behöver det. Om man har ett arbete är det väl ingen idé att gå i skolan. Det är enda utvägen, när man inte har arbete, att studera. . .*

– Vad tror du att man får ut av att läsa som vuxen?

– Ja, det är väl att få ett annat arbete i så fall. . . Läsa så att man kan få ett lite bättre jobb, antar jag. . . att det är det som det går ut på.

(Alexandersson m fl: *Vuxen att lära*, s 64–65. Liber 1984.)

När söker kortutbildade utbildning?

Många undersökningar av korttidsutbildades syn på utbildning pekar på att den utbildning de efterfrågar är sådan som är mer eller mindre direkt knuten till arbets- eller fritidsrollen. Det kan vara att arbetet kräver mer kunskaper eller att man upplever sin livssituation i arbetet eller privat som ohållbar och behöver förändra den. Erfarenheterna visar också att den utbildning som bedrivits för grupper som tidigare inte fått yrkesutbildning, t ex ekonomibiträden, lokalvårdare och vårdbiträden många gånger fungerar väl och dessutom ofta blir inkörsport till fortsatt utbildning.

De som väljer bort studier har ofta funnit sig tillrätta i sin arbets- eller livssituation och varken kan eller vill förändra den. Detta stämmer också med den erfarenhet som många människor som arbetar med vuxenutbildning har. De deltagare som söker sig till utbildning är i en förändringssituation, på väg från något och/eller till något.

Studieekonomins betydelse

Studieekonomin är av avgörande betydelse för om de prioriterade grupperna skall delta i vuxenutbildning. Det särskilda vuxenstudiestödet har bidragit till att fler kortutbildade sökt sig till utbildning, men resurserna är begränsade och stöden är för få och de täcker inte inkomstbortfallen för de studerande.

Studier på dagtid är den mest realistiska vägen för många från prioriterade grupper. Har man ett tungt arbete och börjar arbetet tidigt på morgonen orkar man inte med kvällsstudier. Arbetar man skift

finns det helt enkelt inte praktiska möjligheter att delta i utbildning. Det är inte heller så lätt att få ledigt från arbetet några timmar i veckan för att studera även om man exempelvis genom korttidsstudiestöd kan få ersättning för inkomstbortfallet. Arbetar man på ett bygge kan man bara inte lämna arbetslaget för några timmar – de andra är beroende av arbetsinsatsen.

De personer som delvis är utanför arbetslivet har ännu svårare att klara studieekonomin. Deras bidragsmöjligheter är ofta begränsade. Det är studiemedel som står till buds, om man inte lyckas få utbildningsbidrag genom arbetsmarknadsverket. Till bilden hör också att de som regel inte har några ekonomiska marginaler; de har inget att fylla ut otillräckliga studiestöd med. Många har heller inte klart för sig konsekvenserna av studielån; amorteringsvillkor osv, och riskerar att hamna i en dubbelt utsatt position. Den ekonomiska verklighet komvux' målgrupper lever i måste hela tiden finnas med i bakgrunden när man diskuterar utbildning och utbildningsvillkor. Det måste göras helt klart under vilka ekonomiska villkor utbildning sker.

Några slutsatser

Några utgångspunkter som kan vara till hjälp när man vill nå och motivera kortutbildade för komvuxstudier är:

- kännedomen om komvux är ganska dålig
- människor som på något sätt står inför en förändring i sitt liv är lättare att nå och motivera för utbildning
- människor som ser nytta med utbildning för sitt arbete och sin fritid är lättare att motivera för utbildning
- ofta är man mest intresserad av korta utbildningar med klar målinriktning
- de studieekonomiska frågorna är viktiga
- många förändrar sin syn på utbildning under utbildningens gång, från en mer nyttobetonad till en mer intressebetonad syn.

Vad som tidigare sagts belyser många av de svårigheter som finns när det gäller att nå de prioriterade målgrupperna. Svårigheterna ligger både i utbildningsutbudet och i gruppernas egna uppfattningar om utbildningens betydelse. Det kan vara lätt att ge upp inför dessa svårigheter. Det måste då ständigt framhållas att många undersökningar pekar på att vuxenutbildningen har positiva effekter. Den enskilde står bättre rustad efter utbildningen än före, självförtroendet och lusten att lära har ökat, och många har också stärkt sin ställning på arbetsmarknaden. I den Ahlénska utredningen sägs t ex:

”... finns undersökningar som redovisar hur personer med tveksamhet inför utbildningen har rekryterats och upplevt hur utbildningen har givit dem ökat självförtroende och stimulerat till fortsatta studier. Jag anser det mycket viktigt att ta fasta på detta förhållande. Vuxenutbildningen har för dessa lyckats med vad ingen annan utbildningsform mäktat tidigare: personer med svag och osjälvständig ställning har genom utbildning lyfts upp till en nivå där de själva för första gången har insett att de kan förändra sin egen situation.”

Det flexibla komvux

Organisatoriska konsekvenser

Komvux har en flexibel uppbyggnad och komvuxenheterna har stor frihet att organisera sin verksamhet. Det gäller bl a frågor kring rekrytering och studievägledning, kursutbud, utläggning av kurser (tex grad av koncentrationsläsning), användning av schablon-tillägg och andra resurser. Sättet att organisera verksamheten på dessa områden kan mer eller mindre väl anpassas till de prioriterade gruppernas behov och situation. Det gäller att se vad som är rimligt och möjligt inom de ramar som finns, var det går att tänja på ramarna och med hjälp av fantasin hitta nya möjligheter. Det gäller också att se var det inte går att komma fram utan förändrade villkor eller stärkta resurser.

De människor som komvux nu skall prioritera, anpassa sitt kursutbud, sin organisation och sina arbetsformer till har ofta en annan bakgrund än vad komvuxstuderande hade tidigare. De har andra erfarenheter, annan syn på utbildning och många av dem lever i en svår verklighet med social och ekonomisk otrygghet. De har ofta negativa skolerfarenheter och en bristande självtillit, som gör att det ligger nära till hands att fly undan då något går snett. Det är många frågor som varje komvuxenhet måste ställa och finna riktlinjer för:

- Hur når vi prioriterade målgrupper?
- Vad erbjuder vi dem?
- Vad är rimliga förutsättningar för studier (bostad, ekonomi, psykisk kondition)?
- Hur kan vi bidra till att förbättra deltagarnas förutsättningar för studier?
- Vad kan vi göra för att organisera verksamheten så att den bättre tillgodoser prioriterade gruppers behov?

På komvuxenheten bör finnas en helhetssyn på dessa frågor. Det

får man inte med några enstaka punktinsatser eller någon enstaka studiedag. Det är en lång process där alla i skolan tillsammans formar sin grundsyn och sitt arbetssätt. I skolans lokala arbetsplan bör framgå hur man vill arbeta med de här frågorna.

Information och uppsökande verksamhet

Samverkan med andra utbildningsanordnare

Erfarenheter visar att verkligt kortutbildade är svåra att nå och motivera för vuxenutbildning. De söker sig ofta inte självmant till utbildning och den information om kursprogram som komvuxenheterna lämnar ut är sällan anpassad till dessa grupper och det är ofta inte heller den lämpligaste vägen att nå dem. Det krävs speciella insatser. Komvux måste söka sig utanför skolan för att nå dessa målgrupper.

Det övergripande målet är att nå och motivera kortutbildade för utbildning. Det innebär att komvuxutbildning inte alltid är det lämpligaste alternativet för den enskilde. Det kan i stället vara en studiecirkel på arbetsplatsen eller på kvällstid, det kan vara folkhögskolestudier eller grundvuxstudier. Uppsökande verksamhet är därför ett viktigt samverkansområde för olika vuxenutbildningsanordnare som kan diskuteras i vuxenutbildningsrådet (motsvarande) i kommunen, de regionala vuxenutbildningsnämnderna och de lokala arbetsförmedlingarna. Många gånger är gemensamma sk "känn-dig-för-kurser", som innehåller delar av komvux orienteringskurs, studiecirkelstudier vid studieförbund och något ämne eller ämnen anordnat av folkhögskolan en lämplig form för vuxna att få pröva olika vuxenutbildningsalternativ.

Samverkan med myndigheter och organisationer

Komvux bör också samverka med exempelvis fackliga studieorganisationer, invandrarorganisationer, handikapporganisationer, sociala myndigheter för att skapa kontaktnät till berörda grupper. Ett sådant kontaktnät är viktigt för ett vitalt komvux överhuvudtaget. Det ger också underlag för en utveckling av komvux kursutbud genom mer informella behovsorienteringar. Ett väl utbyggt

kontaktnät är dessutom nödvändigt när deltagarna praktiskt skall förbereda sig för studierna. Bostad, ekonomi, tjänstledighet etc behöver ordnas för att studierna skall fungera.

Informationsmaterial, brev och kallelser

Många kortutbildade har haft negativa erfarenheter av myndigheter och myndigheters språk. De känner sig underlägsna och osäkra, förstår inte och är rädda att göra fel på olika sätt. Ord och uttryck i kallelser och brev skapar svårigheter i onödan. "Besvär" — vad är det? "Interkommunal ersättning" — betyder det att jag måste betala för studierna? Det finns många exempel på skriftliga meddelanden där deltagarna inte förstått om de har tagits in eller inte. Detta gäller inte minst invandrare. Det finns anledning att man på komvuxenheterna granskar det skriftliga material som går ut till deltagarna ur de här aspekterna och verkligen vinnlägger sig om att hitta ett enkelt och klart språk fritt från förkortningar och annan skoljargong.

Ett utförligare resonemang om information och uppsökande verksamhet finns i kommentarmaterialet för grundvux (SÖ:s publikation Läroplaner 1985:5). Det är till stora delar tillämpligt även för komvux och ger bl a uppslag för den lokala informationen.

Förutsättningar för studier

Deltagarnas möjligheter att fullfölja studierna är beroende av många faktorer som ligger utanför själva undervisningssituationen. Många komvuxdeltagare har en ekonomisk och social verklighet som tar tid, kraft och ork från skolarbetet och de krav det ställer. Det kan vara svårigheter som

- att orka läsa läxor, när man inte har någon egen bostad utan flyttar mellan olika kompisar
- att klara av att passa tider, när man kanske varken har klocka eller under lång tid haft några tider att passa
- att hålla ordning på papper, när man aldrig haft en pärm eller ett register i sin hand

- att orka koncentrera sig på undervisning, när oro för barnen sitter som en klump i magen och när oron för släktingar i hemlandet gnager
- att ha en regelbunden närvaro, när pengarna inte räcker till månadskort eller bussresor.

Det är mycket som är svårt och arbetsamt och som kräver förståelse, stöd, hjälp och inte minst tålamod från komvux sida. Skolans huvuduppgift är undervisning men den kan aldrig isoleras från deltagarnas hela livssituation. Komvuxenheterna måste avsätta resurser för kurativa och andra elevvårdande insatser. Inte minst viktigt är detta för att kunna bygga upp ett vitalt och aktivt kontaktnät med myndigheter och organisationer. Avsikten är att kunna stödja deltagarna i hela deras livssituation, så att studierna kan bedrivas under rimliga villkor. Komvux behöver skapa förståelse utanför skolan för under vilka villkor studier bedrivs. Samtidigt måste förståelsen för och kunskapen om under vilka livsvillkor deltagarna lever och hur det påverkar deras studier öka inom skolan. Lärarna behöver också hjälp och handledning i den svåra gränsdragningen mellan vad de kan och bör göra och vad som går utanför vad som är rimligt och möjligt.

Andra frågor som många gånger är av avgörande betydelse för de studerandes möjligheter att fullfölja sina studier är hur förberedelserna för studier sker från den allra första kontakten med komvux fram till kursstart. Det behandlas i kommentarmaterialet *Introduktionen till komvux* (SÖ:s publikation Läroplaner 1985:13, s 10–20) och gäller frågor som: studievägledning, kursdeltagarnas studieplanering, rätt kurs och nivå.

Kursutbud

Komvux skall tillgodose många olika behov av kompetensinriktad utbildning. Generellt skall grundskole- och arbetsmarknadsanpassad utbildning prioriteras, samtidigt som kursutbudet skall anpassas till lokala behov, vilket kräver lokalt samråd med arbetsmarknadens parter. SÖ fördelar undervisningstimmar på länsramar och länskolnämnderna på kommunramar. Kommunen har relativt stor

frihet att inom dessa ramar prioritera hur den vill använda tilldelade timmar.

Kursutbudet kan vara mer eller mindre väl anpassat till prioriterade grupperns behov. Snabba repetitionskurser på grundskolenivå, etapp 3–4-kurser och påbyggnadsutbildningar vänder sig framförallt till utbildningsmässigt starka grupper. Etapp 1-kurser i långsam takt, korta yrkesinriktade kurser liksom orienteringskurser vänder sig företrädesvis till utbildningsmässigt eftersatta grupper. Trots att många studieovanas baskunskaper i exempelvis svenska och matematik är dåliga väljer de inte teoretiska ämneskurser. Däremot kan de tänka sig en yrkeskurs där målet är nära. Undersökningar har visat att korta yrkeskurser med låga förkunskapskrav som t ex kurs för renhållningsarbetare, kontorsteknisk grundkurs och vaktmästarkurs rekryterar kortutbildade och att deltagarna ofta fortsätter med annan utbildning efter kursens slut. När man känner att man klarat något, att förmågan räcker till, väcks utbildningsbehovet och man törs gå vidare.

Ett medvetet kursutbud är således ett viktigt medel att bättre anpassa komvux till eftersatta grupperns behov. Det är inte givet att det är de kurser som efterfrågas av flest individer som i första hand skall anordnas. Fastställandet av kursutbudet måste alltid föregås av ingående prioriteringsdiskussioner. Kursutbudet måste också kontinuerligt granskas och utvecklas efter nya behov och prioriteringar.

En del faktorer, som t ex att tillgängliga lokaler inte passar nya kurser, att alla timmar är bundna i lärartjänster som behöver "fyllas upp", att en del deltagare behöver kontinuitet i kursutbudet för att kunna planera in mer omfattande studieprogram, försvårar ofta en anpassning av kursutbudet till nya behov och prioriteringar. En avvägning måste göras mellan flexibilitet och kontinuitet, vilket bland annat innebär att alla undervisningstimmar inte kan bindas upp i fasta tjänster. Ett regionalt samråd mellan kommunerna är också nödvändigt. Många vuxenstuderande är starkt ortsbundna (familj, bostad) och många studieovana upplever avståndet till en främmande studiemiljö som ett svårforcerat hinder. En grundprincip är att kurser som företrädesvis vänder sig till kortutbildade anordnas så nära hemorten som möjligt medan exempelvis etapp 3–4-kurser och påbyggnadsutbildningar regionaliseras.

Kursuppläggning

Att med ett väl utvecklat kursutbud nå en bättre måluppfyllelse är emellertid inte bara en fråga om *vilka* kurser komvux erbjuder. Kursernas uppläggning (grad av koncentrationsläsning) spelar också stor roll för de studieovanans möjligheter att fullfölja studierna. Frågor som behöver diskuteras blir då exempelvis: Skall kursen koncentreras kraftigt så att de studievana, målmedvetna snabbt når sina mål och stödundervisning ges till de som inte hänger med eller skall kursen läggas ut i långsammare takt med möjlighet för ”snabbläsarna” att tentera av?

Att kontinuerligt granska kursutbud och kursuppläggning utifrån vilka grupper de är anpassade för är ett väsentligt sätt att utvärdera verksamheten mot målen.

Egna grupper eller integrering?

I komvuxgrupper finns ofta deltagare med mycket olika bakgrund och livssituation. Det kan vara invandrare med varierande färdigheter i svenska, olika kulturbakgrund och ofta spänningar mellan olika invandrargrupper. Det kan dels vara socialt väletablerade och studiemedvetna, dels människor på vilka det syns utanpå att de blivit tilltufsade av livet och dels sådana som har ett lugnt yttre, men vars inre är i uppror.

Alla finns och skall ha utbildning på samma villkor och i samma grupper eller . . . ? I alla skolformer diskuteras om man skall samla elever med särskilda behov i egna grupper, där man kan sätta in hela arsenalen av stödåtgärder, eller om de skall integreras i andra grupper och få stöd efter behov i den gruppen. Några helt entydiga svar på vad som är bäst finns inte. Det finns många skäl som talar för båda lösningarna. Ytterst måste de enskilda deltagarnas behov och enhetens storlek, resurser, kunskaper och attityder vara avgörande för vilken lösning man väljer.

Det kan dock vara värt att påpeka att många komvuxdeltagare tidigare gått i specialklass eller klinik utan särskilt positiva resultat. Det finns många gånger en stor rädsla hos dem att återigen särbehandlas. Samtidigt får man inte riskera att de ”hamnar efter” eller

känner sig "utfrusna" i den "vanliga" gruppen. Undervisningen där måste då verkligen anpassas också till dessa deltagares behov (se vidare avsnittet Pedagogiska konsekvenser).

Ämneskurssystem på gott och ont

Komvux uppbyggnad med ett fristående ämneskurssystem innebär stora fördelar för deltagarna. De kan, genom att kombinera teoretiska ämnen och yrkesämnena och kurser på olika nivåer, göra egna studieprogram, som är anpassade till deras intressen och behov. Det förutsätter dock en väl utbyggd studievägledning som verkligen hjälper den vuxne att bli medveten om sina intressen och behov vilket kan vara en nog så besvärlig process för många.

En annan fördel med komvux uppbyggnad är att de vuxna inte skall behöva läsa mer än de vill eller behöver. Det handlar både om den enskildes och samhällets ekonomi. Det innebär att enhetens kursutbud måste utformas så att det inte tvingar någon att läsa kurser som inte är nödvändiga.

En olägenhet med ett fristående ämneskurssystem, framförallt vid medelstora och stora enheter, är att det kan vara svårt att skapa en trygg inlärningsmiljö. Deltagarna har olika medstuderingar i olika kurser och de möter olika lärare med många gånger olika syn på kunskaper och inläring. Speciellt för deltagare med dåligt självförtroende kan det vara svårt att inte tillhöra en bestämd grupp, "klass", där det är lättare att bygga upp trygghet och lärarsamverkan. För skolan kan det vara svårt att se deltagarnas hela studiensituation och exempelvis i tid uppmärksamma när frånvaron blir stor i flera ämnen.

Det finns olika sätt att med hjälp av schema och tjänstefördelning inom systemets ram försöka begränsa dessa olägenheter med ämneskurssystemet.

- Man kan se till
 - att de som läser flera ämnen kommer i samma grupp i de ämnen, bildar en "klass"
 - att så få lärare har så många ämnen som möjligt i "klassen" (samma lärare i engelska och svenska exempelvis)

- att de som bara vill läsa något ämne går in i ”klassen” i bara det ämnet
 - att det finns schemalagd ”läxläsningstid”.
- Orienteringskursen kan läggas som inledning till ett studieprogram för de studieovana och sedan löpa parallellt med första terminens studier för att skapa bättre sammanhållning och trygghet i gruppen.
 - Man kan ha ett kontaktlärarsystem, där deltagarna är uppdelade efter studieinriktning med en lärare som ”klassföreståndare” som med hjälp av schablon har tillfälle att träffa deltagarna för att hjälpa till med olika kontakter eller exempelvis hemuppgifter. (Se vidare Introduktionen till komvux.)

Särskilda resurser

En del resurser som komvuxenheterna har eller kan söka är direkt riktade till deltagare med särskilda behov:

- Statsbidrag till stödåtgärder för vuxenstuderande med handikapp. Medlen sökes hos länskolnämnderna och skall användas till särskilt anpassade läromedel och andra stödåtgärder som underlättar studierna samt till särskilda elevvårdsinsatser.
- De inledande timmarna i engelska 1 (120 t) och svenska 1 (40 t) är endast avsedda för deltagare som har inga (engelska) eller mycket dåliga förkunskaper.
- Den största fria resursen, schablon tillägget, tillkom i första hand för att ge fler timmar till de deltagare som inte orkar med studietakten i komvux. Efterhand har användningsområdet vidgats till studiehandledning, studie- och yrkesorientering, information och kurativa insatser. Resursen kan alltså användas till dels mer generella åtgärder, dels åtgärder direkt riktade till prioriterade målgruppers behov. Användningen av schablonresursen bör alltså kontinuerligt granskas ur perspektivet: Vilka deltagare tillfaller resursen främst? Avvägningen mellan mer generella och riktade åtgärder måste alltid föregås av ingående prioriteringsdiskussioner på den enskilda enheten. Några exempel på riktade åtgärder:
 - Stödundervisning till kortutbildade deltagare som inte orkar

med studietakten. Stödundervisning skall alltså inte bara ges, när någon varit sjuk eller frånvarande av annan anledning.

- Extra studiehandledning till villrådiga, osäkra deltagare.
 - Stöd med hjälp av det egna språket till invandrare, främst invandrare med dålig skolbakgrund.
 - Förberedande studier i svenska och matematik för deltagare med dåliga förkunskaper inom främst etapp 1 och 2 och kortare yrkeskurser.
 - Extra inskolning för kortutbildade i exempelvis särskilda yrkeskurser.
 - Läxhjälp till deltagare som av olika anledningar har svårt att klara självstudierna.
- Den särskilda delramen innebär att varje kommun har rätt att använda en del av den totala timresursen på ett friare sätt. Resursen kan utnyttjas för att starta kurser med mindre än tolv deltagare och till att utöka timplanen i en kurs med högst tio procent, om deltagargruppen har särskilda svårigheter att klara studierna i ämnet. Möjligheten att starta kursen med färre deltagare än normalt kan användas dels för kurser som vänder sig till prioriterade grupper, dels för kurser som vänder sig till mer välutbildade. Även användningen av denna resurs måste därför granskas ur fördelningspolitiska aspekter och föregås av ingående prioriteringsdiskussioner på den lokala enheten.
 - En kommun har en viss rätt att omfördela timmar mellan de olika kommunramarna. Även utnyttjandet av denna omfördelningsmöjlighet har fördelningspolitiska implikationer.
 - Orienteringskursen kan användas mycket flexibelt med klar inriktning på deltagare med särskilda behov.
 - Specialfunktionen kan användas genom att någon lärare ges ansvar för frågor som rör prioriterade grupper.

En konkretisering

Som en exemplifiering av hur åtgärder kan vidtas på en rad områden utifrån prioriterade grupper behov följer nedan en uppräkningslista av sådana åtgärder hämtade från en komvuxenhet. Uppräkningslistan bygger på en intervju med en skolledare vid enheten. Enskilda åtgärder är inte invändningsfria och exemplet skall inte ses som en modell för hur man skall göra. Det är endast avsett att fungera som ett konkret diskussionsunderlag och idégivare.

Personal och skolledning

Skolledningens roll är avgörande för inställningen till prioriterade grupper. Skolledningen har varit drivande och agerat för att motivera lärare och personal, bl a genom att fastslå att de flesta studieavbrotten är ett misslyckande för skolan.

En samlad *ledningsfunktion* innebär att samarbetet inom skolledningen inkluderar kurator och syofunktionär och underlättas genom stående halvdagarssammanträden varje vecka där allt inklusive pedagogiska frågor diskuteras.

En del *lärare* har börjat arbeta efter samma linjer som skolledningen. Skolledningen har god pedagogisk kompetens och regelbundna träffar med lärarna då pedagogiska och organisatoriska frågor med inriktning mot prioriterade grupper ventileras. Diagnostiska prov kombineras alltid med samtal och stor kunskapspridning accepteras i grupperna.

Utvecklingsarbete och lokal arbetsplan

Fortbildning ges till all personal om prioriterade grupper. En del lärare efterlyser dock mer ämnesfördjupning.

I det lokala utvecklingsarbetet prioriteras projekt som syftar till att utveckla metoder och åtgärder för att rekrytera och behålla deltagare med särskilda behov, vilket inte accepteras av alla.

Allmän *lokal arbetsplan* för grundvux/komvux finns med tydlig inriktning mot prioriterade grupper.

Rekrytering och kursuppläggning

Uppsökande verksamhet genomförs på dagcentral för missbrukare, bland f.d grundvuxdeltagare och på ortens största industri (kafferaster och fackmöten). Kontakter tas med socialsekreterare och arbetsförmedling, främst för att informera om en grundskoleutbildning på fyra terminer.

Kursutbudet innehåller många sammanhållna utbildningar i långsam takt. De som vill läsa snabbare ges möjlighet att tentera av. Alla har möjlighet att läsa enstaka kurser i de sammanhållna utbildningarna.

Informationsbroschyren om kursutbudet framhåller möjligheter att läsa sammanhållna etapp 1-utbildning med fyra terminer, att läsa enstaka ämnen, att tentera av om man vill gå fortare fram.

Tjänstefördelning, schema och schablon

Redan vid *tjänstefördelningen* prioriteras sociala och elevstödande åtgärder genom att så få lärare som möjligt förordnas i de sammanhållna grupperna utan hänsyn till turordning (annat än vid uppsägning). Kursföreståndare utses som får ersättning genom schablontillägget.

Endast lärare som är villiga att arbeta i lag får timmar i de sammanhållna grupperna. Det ger upphov till diskussioner eftersom en del lärare uppfattar detta som otillbörlig "handplockning".

Vid *schemalagningen* prioriteras sammanhållna grupper. De får hemklassrum, timmar före och efter lunch, samma tider alla dagar, inga håltimmar, sammanhängande arbetspass utom i engelska, schemalagd läxläsningstid på 80 minuter, schemalagt arbetspass på 40 minuter för utvärdering och planering i början eller slutet av veckan, då alla lärare och kursdeltagare deltar (tio minuter tas från varje ämne till detta pass). Det blir på så sätt svårare att tillgodose önskemål från de lärare som inte arbetar i lag och de deltagare som läser enskilda kurser riskerar schemakrockar men de olägenheterna tar man för att underlätta för de studieovana. Schemat för hela enheten måste också läggas om varje termin.

Schablonen används bl a till läxläsningstid och till deltagare som behöver extra stöd på den nya terminen för att avsluta kurser de inte avslutade föregående termin.

Introduktion, inskolning och deltagarmedverkan

Allmän *introduktion* vid kursstart ges etappvis i matsalen med kaffe och praktisk information.

Inskolningstiden planeras på planeringsdagar före terminsstart. Under inskolningen skall bl a "basgrupper" bildas. Deltagarna sätter sig fyra och fyra i klassrummet efter principen "sådana du inte känner tidigare" och bekantar sig med varandra. De redovisar erfarenheter av och förväntningar på ämnet för varandra. "Basgrupperna" sitter under längre perioder tillsammans i de ämnen de läser gemensamt för att skapa trygghet och kommunikationsmöjligheter i klassrummet.

Deltagarmedverkan är ett nyckelbegrepp. Under det schemalagda 40-minuterspasset varje vecka avsett för utvärdering och planering, och under inskolningen, diskuteras vad man förväntar sig av kursen, vilka erfarenheter man har av ämnet, hur man vill jobba, vilken vägledning Lvux 82 ger, hur gruppen fungerar. Man kommer överens om vilka normer man vill

ha för gruppens arbete och man gör telefonlistor för att snabbt kontakta kamrater som uteblir. Man diskuterar studiemetodik och anteckningsteknik, hur man vill använda grund- och fördjupningsdel etc.

I lärarlagen följer man upp varenda deltagare som lämnar gruppen och har på så sätt full vetskap om orsaken till *studieavbrott*.

Orienteringskurs finns inbakad i fyraterminersutbildningen, termin 1 och 4.

Man låter samma lärare så långt möjligt följa kursdeltagaren till etapp 2-nivån och tillämpar även där basgruppsystem och sammanhållen utbildning för de som läser flera ämnen.

Pedagogiska konsekvenser

Ovana vid studiesituationen, negativ inställning till skola, studier och sig själva i studiesammanhang, stark auktoritetstro, syn på kunskaper som enbart fakta som skall läras in och redovisas, dåligt självförtroende, rädsla att än en gång misslyckas, en svårhanterlig social och ekonomisk situation — det är förhållningssätt, känslor och förutsättningar som i varierande omfattning är vanliga hos många komvuxdeltagare, framför allt kortutbildade och studieovana. Skall undervisningen bekräfta dessa farhågor och leda till studieavbrott, eller skall den leda till att deltagarnas syn på sig själva och studier förändras, så att de känner att de räcker till, att de duger? Det beror till stor del på hur arbetet i klassrummet utformas.

Det är en svår och krävande uppgift att skapa sådana förutsättningar i undervisningen att kortutbildade — studieovana kan fullfölja en kompetensgivande komvuxutbildning. Det kräver en helhets-

syn på undervisningen som går utöver rena metodfrågor för hur man förmedlar kunskaper och färdigheter. För att en reell kunskaps- och färdighetsutveckling skall komma till stånd krävs metoder och arbetsformer som är personlighetsutvecklande med *erfarenhetspedagogik* och *deltagarinflytande* som nyckelbegrepp. En förutsättning för detta är att goda kommunikationsfärdigheter tillskapas i klassrummet.

Kunskapssyn

Alla människor har kunskaper och erfarenheter när de kommer till komvux och undervisningen skall knyta an till och komplettera dessa. Framför allt de kortutbildade tror dock ofta att deras kunskaper är lite värda och att deras erfarenheter inte kan tillföra någon annan något. De ser inte skolan som en del av sitt liv utan som en speciell institution där man präglar in fakta som man inte känner till tidigare. I kommentarmaterialet *Deltagarinflytande* (SÖ:s publikation Läroplaner 1987:82) diskuteras svårigheterna med att få deltagarna att se på sig själva och sin egen kunskap som en utgångspunkt och resurs för undervisningen.

Ett sätt kan vara att be deltagarna fundera över om de kan koppla något av det som just behandlas i ämnet till sin egen erfarenhet och att ta till vara alla tillfällen att peka på hur det som behandlas kan kopplas till verkligheten utanför skolan. "Varför skall vi träna att berätta i svenska, alla skall ju inte bli författare?" "Därför att en stor del av samtalen mellan människor består i att man berättar för varandra; jag träffade NN igår. . . jag hörde att. . ."

Vid utvärderingssamtalen kan frågor av typ "Att vi har läst det här har det på något sätt påverkat ditt liv utanför skolan? Är det något som du gjort eller tänkt nu, som du inte gjorde eller tänkte innan vi läste det här?" hjälpa deltagarna att koppla ihop skol- och vardagslivskunskaper. Viktiga frågor inför planeringen av nya avsnitt i ämnet blir "När behöver vi eller har vi användning för eller glädje av den här typen av kunskaper och färdigheter?" eller "På vilket sätt kan sådana här kunskaper och färdigheter hjälpa oss att förstå oss själva och våra liv?"

Diskussionen om kunskapssyn inom komvux gäller dock inte bara svårigheterna att förena skol- och vardagslivskunskaper. Ett annat stort problem är "stoffträngseln". Den korta undervisningstiden i förhållande till ungdomsskolan, kursplanernas ofta långa uppräkningsavsnitt av tänkbart stoff, omfattande ambitiösa läroböcker och oron över att något väsentligt inte skall behandlas gör det svårt att utgå från deltagarnas erfarenheter och ta hänsyn till deras behov. Det är ju så mycket som skall tas upp i ämnet och "vi måste ju hinna med kursen (läroboken)". Det finns stor risk för att det blir en tämligen ytlig behandling av allt som kan tänkas ingå i ämnet på etappen. Deltagarna hinner inte lära sig något ordentligt och får inte tid att diskutera och bearbeta kunskaper och färdigheter, så att de blir ordentligt befästa och förankrade. Stoffet måste därför sovras hårt.

Utbildningen skall vara kvalitetsmässigt likvärdig men **inte** stoffmässigt identisk med ungdomsskolans, endast kursplanernas huvudmoment är ett "måste", läroböckerna är utförliga och omfattande för att ge möjlighet att hitta stoff som passar till olika gruppers behov och intressen. Huvudproblemet vid planeringen blir i stället: "Vilket stoff är absolut nödvändigt för att förstå det här ämnets 'struktur' eller 'språk'?" I komvux kan därför sk exemplarisk inläring ha fördelar, dvs att med hjälp av ett belysande exempel gå på djupet i stället för att mer ytligt täcka ett större fält. (Mer om exemplarisk inläring finns i Askeland: *Pedagogiskt poem*, s 50–61. Utbildningsförlaget 1979.)

Oron över att man skall ha "missat" något man behöver på nästa stadium är ofta överdriven. "*Studier av långtidseffekter av utbildning tyder på att det avgörande för kunskapsbehållningen mer utgörs av kvaliteten på inläringen inom de moment som faktiskt bearbetats än av antalet moment. Kunskapsluckor på enskilda punkter finns alltid vid övergången till fortsatt utbildning eller till yrkesverksamhet och kan i regel relativt lätt inhämtas.*" (Deltagarinflytande, s 40)

Problemet att sovrastoffet är akut när det gäller avvägningen mellan grund- och fördjupningsdelen. Grunddelen blir lätt för stor, alla vill läsa allt och fördjupningsdelen hinns inte med. I komvux heterogena undervisningsgrupper är dock fördjupningsdelen mycket viktig. Den ger inte minst de studieovana möjlighet att arbeta med det som de verkligen är intresserade av och de kan då lättare

använda egna erfarenheter och utgå ifrån egna behov. Det är inte heller självklart att alla skall läsa allt stoff i grunddelen, eftersom även den skall anpassas till den enskilde deltagarens förkunskaper.

Mottagande

Redan det första mötet med läraren och kamraterna i klassrummet kan vara avgörande för en osäker kursdeltagares inställning till skolan. Inskolning måste därför planeras väl. I kommentarmaterialet *Introduktion till komvux* (SÖ:s publikation Läroplaner 1985:13) finns en utförlig beskrivning av hur en inskolningsperiod kan läggas upp. Två nyckelbegrepp är *trygghet* och *kontakt*. Den osäkerhet och den rädsla som finns hos många deltagare måste dämpas innan de kan ta till sig någon undervisning. Det kan göras på flera sätt men en grundförutsättning är att deltagarna får prata med varandra, får möjlighet att lära känna några i gruppen redan från första början.

Ett sätt kan vara att första lektionen placera deltagarna i mindre grupper. Man kan helt enkelt bilda grupper om två, där deltagarna inte känner varandra, och låta dem intervjuva varandra om enkla och vardagliga saker som bostad, barn, skäl för studier etc. Var och en säger så mycket som de själva vill. Många är rädda att lämna ut sig, att "avslöja" för mycket om sig själva. Läraren kan underlätta genom att börja berätta om sig själv och sin egen osäkerhet inför mötet med en ny grupp och nya människor.

Att gå ifrån det första lektionstillfället med vetskapen om att "det är ju inte bara jag som är rädd och osäker" är en bra start på studierna. Att göra en "namnramsa" kan också vara positivt. Det enda man säger i storgrupp första gången är namnen på sina studiekamrater. Att så snart som möjligt lära sig namnet på studiekamraterna och veta att de vet vem man själv är, skapar trygghet.

Inledande planering

Under inskolningsperioden skall deltagarna bli lära sig att planera studierna tillsammans med läraren. För de flesta är detta en nyhet, och för många kan det till och med kännas besvärande att man skall ha inflytande på innehållet i studierna och arbetsformerna i klassrummet. De osäkra och studieovana upplever ofta att de inte har något att komma med och att de inte kan ha några åsikter om kursinnehållet. Det är bättre att läraren bestämmer. De ambitiösa och studievana kan å andra sidan tycka att den gemensamma planeringen är för omständlig och stjäl för mycket tid från ämnesstudierna. Många ställer därför kravet att läraren skall bestämma. Han har ju betalt för att veta vad de skall lära sig. Det är i en sådan situation svårt för läraren att inte ge efter för deltagarnas krav på en helt lärarstyrd undervisning, som är inriktad på de avnämningarriktade målen, mätbarhet och konkurrens, så att de medborgarfostrande målen som initiativ- och samarbetsförmåga åsidosätts.

I kommentarmaterialet *Deltagarinflytande* beskrivs en modell som har provats på flera skolor och som pekar på en väg ut ur detta dilemma. Läraren tar hela ansvaret för planeringen under de två till fyra första veckorna. Under denna period får deltagarna lära känna ämnet och pröva olika arbetsformer. De får också diskutera kunskapssyn och motiv för deltagarinflytande. Läraren är tydlig med ramarna för deltagarinflytandet; att arbetsformerna skall varieras, att alla huvudmoment skall behandlas etc. Därefter sker en utvärdering av arbetet under denna period och en ny planering vidtar, nu med större aktivitet från deltagarnas sida. Läraren måste hela tiden strukturera planeringsarbetet noggrant. Det får inte finnas någon osäkerhet hos deltagarna inför vad de skall göra och vilken roll de egentligen skall ha. Ett sätt att få igång en diskussion om ämnet är att be deltagarna i mindre grupper diskutera sina erfarenheter av ämnet eller närliggande ämnen från tidigare studier. Alla har då något att komma med och diskussioner om ämnesinnehåll och arbetsformer är igång.

En svårighet för läraren är att verkligen behandla alla förslag och inte bara hävda egna erfarenheter, liksom att skapa ett klimat där alla ger och tar eftersom alla önskemål inte kan tillgodoses. Det är också viktigt att tidigt komma igång med ämnesstudier och redan

första lektionen ge enklare hemuppgifter som alla kan klara, så att deltagarna känner att det inte är oöverkomligt att lära sig nya saker.

Överhuvudtaget är lärarens roll som samtalsledare central. Det är så lätt att låta de säkra och muntligt verbala styra och ställa i en klass och att endast ta till vara deras åsikter. För att de rädda och osäkra skall få tillfälle att yttra sig och bli tagna på allvar krävs ofta en mycket aktiv samtalsledare. Aktiv i den meningen att våga gå in och bryta när de dominanta tar över samtalet (se vidare avsnittet Kommunikation).

Arbetsformer

De flesta kursdeltagare har bara erfarenhet av en traditionell klassrumsundervisning, där läraren står framför deltagarna och föreläser, ställer frågor till gruppen, delar ut uppgifter att arbeta med två och två eller individuellt. Även om deltagarna från början inte ställer krav på andra arbetsformer är det lärarens uppgift att variera arbetsformerna, inte minst för att öka möjligheterna till kommunikation i klassrummet mellan deltagarna.

Den stora gruppen, klassen, kan delas upp i mindre grupper, som under en längre tid sitter tillsammans. Det ger en möjlighet till kommunikation, som inte finns i den stora gruppen. Läraren föreläser även i detta fall ibland men har alltid en möjlighet att genast få igång ett samtal om det som sagts genom att be smågrupperna diskutera. För de osäkra deltagarna är detta en möjlighet att våga tala. I den mindre gruppen kan skapas en trygghet, där alla vågar yttra sig. Gruppens sammanfattning görs till en början av någon som vågar tala i storgrupp, men strävan är att även de tysta deltagarna så småningom skall våga tala i storgrupp med den lilla gruppens stöd. Det är viktigt att läraren hela tiden har en överblick över hur arbetet fungerar i smågrupperna för att kunna gripa in om exempelvis någon eller några i gruppen lämnas utanför samtalet.

En växling mellan lärarledd undervisning och diskussion och problemlösning i smågrupper ger möjlighet till aktivitet hos alla vilket är en förutsättning för en aktiv inlärning. De osäkra och tysta deltagarna behöver dessutom inte gå hem från lektionerna och tänka:

”Jag har inte vågat säga något idag heller.” Ju längre man är tyst desto svårare är det att sen ta till orda.

Kontinuerlig utvärdering

En förutsättning för att deltagarinflytande skall komma till stånd och undervisningen bli personlighetsutvecklande är att deltagarna lär sig att utvärdera, dvs kontinuerligt granska vad som sker i klassrummet och vad det leder till. Det är därför viktigt att ha utvärderingspass kontinuerligt under kursens gång. Det är speciellt viktigt för de deltagare som har svårt att ge uttryck för sina åsikter och behov. De som inte vågar tala om att de inte förstår, att undervisningen ligger på för hög nivå, att de inte hunnit med hemuppgifterna—självstudierna på grund av hemsituationen etc. De behöver träning i att se att det inte är negativt att vara kritisk utan att det tvärtom ingår i undervisningen och är en väsentlig del av inläringen. Utvärderingarna får då inte bli långa, skriftliga redogörelser. Det räcker med samtal i mindre grupper och korta sammanfattningar i tvär- eller storgrupp. Man måste ”lära sig” att utvärdera. Samtalen kan struktureras med frågor som:

- Vad har du lärt dig den här veckan?
 - Vad lärde du dig av det gemensamma arbetet?
 - Vad lärde du dig själv?
 - Hur har hemarbetet fungerat?
 - Har du fått den hjälp du velat ha?
 - Hur har gruppen fungerat?
 - Har lärarens genomgångar varit tydliga?
 - Vilka svårigheter har du stött på?
 - Har innehållet haft någon koppling till ditt liv utanför skolan?
 - Vad vill du ändra på?
 - Har arbetsbördan varit rimlig?
- Etc, etc.

Också här behöver deltagarna en gradvis inskolning. Första gångerna kan läraren välja ut vissa frågor för att efter hand vänja undervisningsgruppen att själv ta mer och mer ansvar för vilka frågor

som just då är intressanta att behandla. Läraren bör själv delta i samtalen och ärligt ge sin syn på hur undervisningen fungerat, samtidigt som han inte får gå i försvarsställning inför negativ kritik. I det löpande personalutvecklingsarbetet kan därför lärarna med fördel träna sig i utvärderingsmetodik; att inte hamna i fastlåsta försvarspositioner, att skilja beskrivning från värdering etc.

Kommunikation

En förutsättning för inskolning, planering, utvärdering, växling av arbetsformer och en effektiv inläring är att det finns förutsättningar för kommunikation i klassrummet. Arbetet måste organiseras så att alla får tillfälle att vara aktiva, så att alla kan och vågar göra sin stämning hörd. Det är särskilt viktigt för de studieovana eftersom de ofta inte vågar tala i större grupper.

Det finns många hinder för en fungerande kommunikation i komvuxgrupper. Grupperna är ofta stora och kurserna är komprimerade. Det inbjuder till en undervisning där läraren har hela kontrollen över kommunikationsprocessen i klassrummet. Läraren strukturerar stoffet, säger vad som är viktigt och deltagarna tar tysta emot, antecknar, memorerar och redovisar på prov vad de inhämtat. Det är en modell som skenbart fungerar för de studievana som har en god studieteknik. Men vilka kunskaper får de med en sådan modell? Ger den aktiva kunskaper, som är förankrade hos deltagaren och användbara i verkligheten? För de studieovana fungerar den helt lärarstyrda undervisningen ofta mycket dåligt. De har ingen studieteknik och de vågar inte fråga om de inte förstår. De försöker memorera så många fakta som möjligt och tror ofta att det bara är de själva som inte förstår och som arbetar långsamt.

En grundförutsättning i all effektiv inläring är att man inte kan ta någon annans kunskap och omsätta den obearbetad till sig själv. Man måste hela tiden få möjlighet att bearbeta vad man sett, hört eller läst för att kunskapen så småningom skall bli ens egen. I stora klasser, där deltagarna sitter i rader bakom varandra och lyssnar på läraren, är möjligheterna till bearbetning och kommunikation begränsade. Ett sätt att skapa förutsättningar för bearbetning och kommunikation är att större delen av arbetet sker i mindre grup-

per. Den lilla gruppen är utgångspunkten för samtal, planering och bearbetning av stoff. Den lilla gruppen ger alla möjlighet att vara aktiva. I den lilla gruppen finns förutsättningar att skapa den trygghet och närhet som är ett medel att överbygga den osäkerhet och rädsla som många kursdeltagare känner när de börjar på komvux. Självfallet nås inte detta bara för att fyra människor sitter tillsammans. Det krävs en medveten inskolning i smågruppsarbete.

Eftersom de flesta kursdeltagare och lärare är vana vid en skola där det mesta arbetet sker i en storgrupp (klassen) är det viktigt att de redan från den första lektionen får uppleva fördelarna med smågruppsarbete. Det sker inte om man först bildar smågrupper, men sedan ger information om schema, lokaler etc i helklass. Fördelarna med smågruppsarbete kan också spolieras redan när man bildar smågrupper. När kursdeltagarna kommer in i klassrummet sätter sig de som redan känner varandra bredvid varandra. Ber läraren dem då bilda grupper om fyra för att bekanta sig med varandra bildas grupper där en par tre stycken redan känner varandra och den ensamme får ännu svårare att komma in i gruppen.

Det är därför viktigt att använda någon annan metod att bilda smågrupper. Slumpen kan styra valet, tex ett, två, tre, fyra, ett, två, tre fyra etc, ettorna sätter sig där, tvåorna där etc. De som sitter bredvid varandra och i regel redan känner varandra kommer då inte i samma grupp. Ett annat sätt kan vara att be deltagarna söka upp någon de inte redan känner. Det finns alltid flera sätt eller metoder, det viktiga är att ha målet klart. Var och en skall redan efter första lektionen ha fått kontakt med några kurskamrater som man tidigare inte kände.

När kursdeltagarna bekantat sig med varandra i den lilla gruppen kommer i regel ett viktigt informationspass. Deltagarna måste få en orientering om lokaler och rutiner, de måste gå igenom schemat och lära känna läraren närmare. Det är då viktigt att ha den lilla gruppen som utgångspunkt för informationen. I den lilla gruppen studeras schema och informationsmaterial. Endast de frågor gruppen inte klarar besvaras av läraren. Överhuvudtaget måste läraren mycket medvetet arbeta på att bryta förväntningar på att vara den som skall svara på allt.

Läraren måste också noga iaktta hur kommunikationen fungerar i grupperna. Några grupper fungerar i regel bra, men i andra sitter någon tyst och låter de andra ta över. Många deltagare har lärt sig att sitta tysta, blyga i helklass. De har lärt sig att andra hänsynsfullt låtit dem vara ifred och de har utvecklat mer eller mindre påtagliga talthämningar. Här måste läraren gå in i gruppen och fråga varför den tyste inte deltar, varför de andra inte är intresserade av vad den tyste tycker. Överhuvudtaget samtala med gruppen om hur viktigt det är att alla är aktiva och att alla har ansvar för detta. Det kan kännas svårt och arbetsamt för den som är van att vara tyst och att slinka undan, men det uppvägs ofta av det positiva i att någon faktiskt bryr sig om vad man tycker.

Ett annat problem är de som pratar bort sin nervositet, som dominerar. De behöver mycket hjälp och träning i att lyssna. En hjälp och träning som bara gruppen kan ge, men som läraren bör göra gruppen uppmärksam på. I den lilla gruppen finns förutsättningar för att skapa den trygghet och närhet som behövs för att man också skall våga ta fram sina känslor i arbetet, något som är nödvändigt för att det skall bli en effektiv inläring.

Denna gruppuppbyggnad – att lära känna varandra, att först utnyttja hela gruppens resurser innan man vänder sig till någon utanför gruppen, att alla är aktiva – är grunden för ett framgångsrikt smågruppsarbete. Det är också en process, något man måste arbeta med under hela utbildningen. Den lilla gruppen är ett sätt att sitta och arbeta i ett klassrum, som ger goda förutsättningar för samtal, planering, bearbetning av stoff och utvärdering men självfallet kan allt arbete inte ske i dessa grupper.

Ibland behövs genomgångar eller kortare föreläsningar i storgrupp, men sitter deltagarna i mindre grupper kan efterföljande bearbetning och diskussion snabbt komma igång. Vid många tillfällen är intressegrupper att föredra – en grupp arbetar med engelsk grammatik, en grupp har talträning på engelska med egna övningar, en grupp studerar vad engelska läroböcker skriver om svensk arbetsmarknad etc. Dessa intressegrupper får dock inte förfalla till traditionellt ”grupparbete”, där man tar varsin del av stoffet och sedan nödtorftigt lappar ihop det till en redovisning. Gruppmedlemmarna måste kontinuerligt redovisa det självständiga arbete de

gjort hemma för de andra deltagarna i intressegruppen. Det medger en gemensam bearbetning av stoffet, där hela gruppens resurser utnyttjas.

Denna växling mellan samtal och planering i mindre fasta grupper, helklassgenomgångar, sammanfattningar och redovisningar i tvärgrupper/helklass, självständigt arbete hemma, bildandet av intressegrupper, bearbetningar i små intressegrupper etc möjliggör en aktiv inläring. Alla måste ge och ta. Ansvaret för inläring ligger hos kursdeltagaren själv.

En utbildning där alla är aktiva, som tar vara på och utgår från deltagarnas intressen och behov leder också till att intressemotsättningar och olika behov förtydligas. Det kan ofta kännas arbetsamt och svårt för många. Det gäller då att lärare och deltagare inte undviker eller förnekar motsättningarna, utan att de tar itu med dem och bearbetar dem. Förutsättningarna för detta är goda, när arbetsformerna har gett alla en träning i att kommunicera.

Läraryrollen

Lärare som tar emot studieovana och osäkra deltagare har en svår uppgift, som förutom goda ämneskunskaper och pedagogiskt kunnande kräver människokunskap och social förståelse. Det är samtidigt en stimulerande uppgift. Komvuxlärarens belöning blir många gånger att få uppleva hur en människas självförtroende växer, hur studieovana växer in i studierna och hur de får redskap att bearbeta en svår livssituation.

En svårighet med arbetet i undervisningsgrupperna på komvux är de stora olikheterna i social bakgrund och social förankring bland deltagarna och de kulturkrockar detta kan ge upphov till. Det gäller självklart invandrare med ofta radikalt annorlunda kulturbakgrund men också i många fall svenska deltagare bland de prioriterade grupperna. De har ofta farit illa i livet, vilket präglar deras uppträdande, som kan vara mer eller mindre avvikande från gängse sociala konventioner ifråga om klädsel, språkbruk och allmänna

värderingar. Lärarkåren är förhållandevis socialt homogen och delar ofta värderingar, språkbruk och förhållningssätt till studier med framför allt de studievana deltagarna. Lärarens och de studievanas självklara attityd till studier kan vara obegriplig för de deltagare, som bara sett sin korta skolgång som något nödvändigt ont.

För många deltagare är det inte naturligt att det i ett hem finns utrymme, både lokalt och värderingsmässigt, för böcker och läsning. De lever i miljöer där det betraktas som avvikande att läsa böcker. Det blir då ett pedagogiskt problem att i undervisningen ta upp och bearbeta sådana attityder till studier. Det gäller att ta till vara tillfällena till diskussioner om sådana problem.

En utgångspunkt för smågruppsdiskussioner är yttranden från deltagare som: "Varför skall jag läsa tjocka böcker om påhittade människor?" "Varför skall jag läsa en massa om hur folk hade det förr? Det är ju nu jag lever." "Varför måste jag lära mig skriva uppsats? Jag skall ju inte bli författare." "Varför skall jag lära mig en massa kemiska formler, som jag aldrig får någon nytta av?" I grupperna finns de som kan berätta om hur studier hjälpt dem till en vidgad syn på liv och samhälle. Det finns också de som är konkurrensinriktade och tycker att diskussioner om meningen med studier och kunskaper är bortkastad tid, får man bara höga betyg så ligger vägen öppen. Det finns alltså olika sätt att se på studier och inlärning och därmed underlag för konkreta diskussioner. En förutsättning för att dessa diskussioner skall kunna leda till en ökad ömsesidig förståelse är att läraren lagt ned mycket arbete på att skapa en god och trygg undervisningsmiljö.

Det är inte bara inställningen till studier som skiljer många deltagare från de prioriterade grupperna från de mer studievana. Hur agerar man som lärare när någon kommer drogpåverkad till lektionerna? Hur gör man när någons kläder, hygien, sätt att bete sig avviker kraftigt och upplevs som stötande av de andra? Att låtsas som ingenting leder bara till att den "avvikande" stöts ut ur gemenskapen. Klyftan vidgas i gruppen och deltagaren kommer inte mer. Han har bara fått bekräftat att han inte passar i studiesammanhang. Samma resultat ger en dömande och moraliserande inställning.

Det är därför viktigt att tidigt lägga ner arbete på att skapa en "grupp känsla" dvs ett gemensamt ansvar hos alla för vad som sker i klassrummet. Det löser i sig inte problemen, men är en förutsättning för att kunna bearbeta dem. Det innebär tex att undervisningsgruppen, "klassen", får diskutera och ta fram normer och regler för samvaron i klassrummet och hur de skall agera när normer och regler inte efterföljs. Det är många gånger mycket svårt att skapa solidaritet i komvuxgrupper eftersom det kräver tid för samtal och många upplever att det stjälar utrymme från de egentliga ämnesstudierna. En undervisningsgrupp med motsättningar och olösta problem under ytan skapar dock utslagning och ger dåliga förutsättningar för inläring.

Om komvux på allvar skall klara att tillgodose prioriterade grupperns behov av studier måste tid finnas för diskussioner utanför det egentliga ämnesinnehållet. Diskussioner som ytterst syftar till att skapa trygghet i inläringssituationen. Det finns ett stort fortbildningsbehov på komvux i att leda och utveckla sådana diskussioner och samtal.

Många komvuxlärare engagerar sig hårt i de deltagare som har problem av något slag. De har långa telefonsamtal på kvällarna och de använder ofta sina raster till samtal med deltagare. De hjälper till med kontakter med myndigheter och andra befattningshavare i skolan. De oroar sig och får ofta själva problem, därför att de känner sig otillräckliga. De behöver diskutera frågor som: När övergår engagemanget i deltagarnas livssituation från att vara positivt och utvecklande för såväl deltagare som lärare till att bli destruktivt för båda parter?

En komvuxenhet kan på flera sätt skapa förutsättningar för sådana samtal. Schemalagningen kan ge möjligheter till informella kontakter genom gemensamma raster för lärare eller lärargrupper som har samma deltagargrupper. Studiedagar och konferenser kan dels ge ökade kunskaper om hur det är att arbeta med människor som har problem av olika slag, dels ge tillfällen att tillsammans med andra bearbeta den egna arbetssituationen.

Det gäller att vid enheten medvetet arbeta för att skapa ett "öppet klimat" där personalen vågar diskutera möjligheter, svårigheter och problem i sin arbetssituation, även sådana som inte är av metodisk-pedagogisk art. Ett inslag i den lokala arbetsplanen bör handla om hur man vid enheten ställer sig till deltagare med särskilda problem och hur man får möjlighet att fortbilda sig i och diskutera dessa frågor.

Lokalt utvecklingsarbete och fortbildning

För att komvux skall kunna skapa bättre förutsättningar för prioriterade grupper att påbörja och fullfölja komvuxstudier behövs ett målmedvetet utvecklingsarbete vid varje komvuxenhet. Ett utvecklingsarbete som kräver tid, tålamod och samordning. Det kan innebära

- att låta frågor som rör prioriterade gruppers behov inta en central plats i arbetet med den lokala arbetsplanen
- att genom fortbildning öka personalens kunskaper om och förståelse för dessa grupper
- att i det lokala utvecklingsarbetet utforma och prova organisatoriska och pedagogiska förändringar som gynnar prioriterade målgrupper.

I enhetens *lokala arbetsplan* bör finnas mål och riktlinjer för arbetet med komvux primära målgrupper. Det är viktigt att det på enheten skapas en helhetssyn på dessa frågor.

Några exempel på frågor att diskutera och finna riktlinjer för är:

- Hur skall vi formulera målsättningen, när det gäller de prioriterade grupperna? Varför skall vi nå dem och få dem att studera?
- Hur skall vi möta dem?
- Vilka kurser och kunskaper är viktiga för dem?
- Vilka organisatoriska och pedagogiska åtgärder skall vi satsa på för att ge studieovana en reell möjlighet att fullfölja utbildningen?
- Hur skall vi stödja och hjälpa varandra i det dagliga arbetet?
- Vilken fortbildning behöver vi?
- Vilka lokala utvecklingsprojekt kan vi starta?

I dessa diskussioner bör all personal delta. Kanslipersonalen har ju exempelvis ofta den första kontakten med blivande kursdeltagare. De får också ofta ta emot olika klagomål och önskemål under studietiden. Att ta fram en lokal arbetsplan som är förankrad hos all personal är en långsam process, som måste få ta tid.

Genom att diskutera dessa svåra frågor kan man också skapa ett öppnare och tryggare klimat på enheten, så att man vågar be om hjälp och stöd när man får svårigheter. Parallellt med och som en del i arbetet med den lokala arbetsplanen bör *fortbildningsinsatser* göras som syftar till att öka kunskapen om och förståelsen för prioriterade grupper. Sådan fortbildning handlar lika mycket om känslor och värderingar som om faktiska kunskaper. Den måste därför ge tillfälle till diskussioner, erfarenhetsutbyte och praktisk handling. All fortbildning bör präglas av samma inlärnings- och kunskapsyn, samma arbetsformer, samma växling mellan små- och storgruppsarbete som förordas i det dagliga arbetet i klassrummet.

En viktig utgångspunkt för innehåll och uppläggning av fortbildningen är att den är förankrad hos personalen, att den upplevs som ett verkligt behov. Vilken fortbildning behöver lärare, som kan känna maktlöshet och utsatthet i arbetet med heterogena undervisningsgrupper, där å ena sidan studievana, ambitiösa och betygsinriktade deltagare kräver att få sina behov tillgodosedda och där å andra sidan de studieovana har delvis andra behov och förutsättningar? Några exempel på kunskapsområden som är viktiga:

- olika sätt att se på kunskap och inläring
- olika arbetsformer
- lagarbete
- samtalsmetodik – gruppkunskap – konfliktbearbetning
- olika gruppers levnadsförhållanden
- olika gruppers socialisationsprocess
- missbruk och socialt behandlingsarbete

Fortbildningsinsatser utan inbördes sammanhang ger liten effekt. De enskilda fortbildningsinsatserna (studiedagar, kurser, konferenser) bör knytas ihop till fortbildningsprogram som sträcker sig över längre perioder och samordnas med arbetet med den lokala arbetsplanen.

Arbetet med den lokala arbetsplanen och fortbildningsinsatserna ger idéer och tankar om hur man på den egna enheten konkret vill arbeta vidare på att bättre anpassa komvux till de prioriterade gruppernas behov. Dessa idéer och tankar kan provas och utvecklas i *det lokala utvecklingsarbetet*.

I ett medvetet utvecklingsarbete har skolledarna en central roll. De skall ta fram resurser, stödja olika initiativ, bearbeta konflikter och genom att planera och strukturera samordna utvecklingsarbetet, så att det utgör en helhet och riktas mot ett gemensamt mål. De skall däremot inte själva göra arbetet eller styra alla detaljer. Det är en svår balansgång som kräver att skolledarna själva är samsynta och står på en gemensam grund, så att de klarar att hävda att det svåra och mödosamma arbetet med att anpassa komvux till de prioriterade gruppernas behov är ett av de främsta målen för det lokala utvecklingsarbetet.

**SÖ:s publikation Läroplaner – Kommentarmaterial till
Lvux 82**

Nummer	Titel	ISBN
1982:9	Matematik	40-70819-5
1982:10	Historia	40-70818-7
1983:1	Religionskunskap	40-70979-5
1983:7	Grunddel och fördjupningsdel i språk- undervisningen	40-70820-9
1983:8	Svenska som främmande språk	40-70993-0
1984:3	Praktisk – kommunikativ språk- inlärning	40-71252-4
1984:4	Yrkesinriktad utbildning – planering	40-71253-2
1984:5	Yrkesinriktad utbildning – genom- förande	40-71254-0
1985:5	Grundvux – grundutbildning för vuxna	40-71393-8
1985:13	Introduktionen till komvux	40-71362-8
1985:14	Matematik på gymnasieskolenivå	40-71274-5
1986:2	Undervisning för zigenare i grundvux	40-71637-6
1987:1		40-71754-2
1987:82		47-02834-3
1988:17		47-02912-9
1989:93		47-03182-4

L⁸²
LUX

KOMMENTARMATERIAL • KOMVUX OCH PRIORITERADE GRUPPER

UTBILDNINGSFÖRLAGET

Läroplaner
1992-2000

ISBN 91-7611-111-1
ISSN 02-3072-1